

ΔΥΟ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΑΝΩΝ
ΠΡΟΣ ΒΕΝΕΤΟΥΣ ΠΡΟΒΛΕΠΤΕΣ
(1593 ΚΑΙ 1594)

Οἱ κάτοικοι τῶν Σφακιῶν «μὲ τὰ μακρὰ μαλλιά καὶ τὰ μακρὰ γέ-
ρεια, μὲ τὰ ψηλά σιβάνια, ποὺ τὰ δένουν στὴ ζώνη καὶ ποτὲ δὲν τὰ
βγάζουν ἀπὸ τὰ πόδια τους, μὲ τὸ μακρὸν ποκάμισο ποὺ κορέμεται
μπροστά τους καὶ τὸ σπαθὶ ποὺ βαστοῦν κατὰ τὸν ἑλληνικὸ τρόπο, ποὺ
περπατοῦν πάντα μὲ τὸ τόξο στὸν ὄμο καὶ τὴ φαρέτρα γεμάτη βέλη
στὴ μέση», ὅπως τοὺς περιγράφει ὁ Jacopo Foscarini στὴν
ἐκθεσὶ τοῦ 1579¹, ἀπασχόλησαν κάθε Γενικὸ Προβλεπτὴ ποὺ ἐρχό-
ταν στὸ «Βασίλειο τῆς Κρήτης». Ὁ ἀτίθασος, ἀγέρωχος καὶ φιλοπό-
λεμος χαρακτήρας τους, ἡ ἀπαράμιλλη εἰδικότητά τους στὴ χρῆση τοῦ
τόξου καὶ τοῦ ἀρκοβουζίου² προκαλοῦσαν πάντοτε τὸ ἐξαιρετικὸ ἐνδια-
φέρον τῶν ἀπεσταλεμένων τῆς βενετσάνικης ἐξουσίας. «Οἱ ἐνετοὶ οὐκ ἴσ-
χοντες Χαρίων καὶ οἱ προβλεπταὶ προσεπάθον νὰ τοὺς συγχροτήσουν εἰ-
ρηρικῶς, ἵνα μὴ κατέρχονται ἐκ τῶν ὁρέων καὶ ἐνοχλῶσι διὰ τῶν ἐπι-
δρομιῶν τοὺς κατοικεῖστας ἐνετοὺς καὶ ἐντοπίους»³. Πράγμα ὅμως πού,
ὡς φαίνεται, δὲν κατόρθωσαν. Γιατὶ ἦταν τέττα τὰ ζητήματα καὶ οἱ
ἐνοχλήσεις ποὺ προκαλοῦσαν οἱ Σφακιανοὶ στὴν ἐξουσία τῆς Βενετίας,
ὥστε ὁ Γενικὸς Προβλεπτὴς Μαρκὸς Καβάλλι (1571 - 1573), ποὺ
πέρασε τὰ Σφακιά διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου, «αἰχμαλωτίσας καὶ ἐξορι-
σίσας πολλοὺς καὶ προπολήσας καὶ κατεδαφίσας τὰς οἰκίας των»⁴, ἀναγ-
κάστηκε νὰ φωνάξει στὴ Γερουσία τῆς Βενετίας ὅτι «γὰ νὰ ἡσυχάσει
ἡ Κρήτη, πρέπει νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴ μέση οἱ Πάτεροι καὶ οἱ Παπαδό-
πουλοι, γιατί αὐτοὶ εἶναι ποὺ ληστεύουν τὴ Μεσαρῆα, τὸ Ψυχρὸ καὶ ὅλη

¹) Βλ. Veneto Archivio di Stato (V. A. S.), Relazioni
LXXVIII, relaz. di Jacopo Foscarini.

²) «...Sono per il più luomini bellicosi et assuefatti a tirar l'arco et
a adoperar l'archibuso...» (V.A.S., Relazioni LXXIX, relaz. di Zuanne
Mocenigo, 1593) «...erano al tempo del Corner al numero di cento
famiglie di gente fiera et di mala qualità». Βλ. Σ. Γ. Σπανάκη, Μνη-
μεῖα τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας, τόμ. III (ἀνέκδοτος).

³) Βλ. Σ. Ξανθοῦδίδου, Ἡ Ἐνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν
Ἐνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν, Ἀθήναι 1939, σ. 142.

⁴) Βλ. Σ. Ξανθοῦδίδου, ὅ.π. σ. 143.

τὴν περιφέρεια τῶν Χανιῶν καὶ τῆς 'Ρέθυμνος»⁵. Γι' αὐτὸ ἡ Βενετία ἦταν ἀναγκασμένη νὰ διοικεῖ τὰ Σφακιὰ ὄχι μὲ καστελλάνο, ὅπως διοικούνταν οἱ ἄλλες ἐπαρχίες τῆς Κρήτης, οἱ καστελλανίες λεγόμενες, ἀλλὰ μὲ Προβλεπτή (Provveditore)⁶ πού εἶχε μεγαλύτερη ἐξουσία.

Ἔστερα ἀπὸ τὶς μεγάλες καταστροφές τοῦ Καβάλλι ἐπεσκέφθη τὸ 1575 τὰ Σφακιὰ ὁ Γενικός Προβλεπτής Jacopo Foscari ni (1574-1578) καὶ ἔκλεισε συνθήκη μὲ τοὺς Σφακιανούς, τοὺς Πάτερους καὶ τοὺς Παπαδόπουλους. Μὲ τὴ συνθήκη αὐτὴ ἀμνηστεύθηκε τὸ παρελθόν, ἐπετράπη ἡ ἐπάνοδος τῶν ἐξορίστων καὶ ἡ ἀνοικοδόμησι τῶν κατεδαφισμένων σπιτιῶν τους, μὲ τὸν ὅρο ὅμως νὰ παραδίδουν τοὺς ἐνόχους γιὰ κλοπές, φόνους κλπ. στὴ δικαιοσύνη καὶ νὰ πηγαίνουν δυὸ φορὲς τὸ χρόνο στὰ Χανιά, τὴν 1 τοῦ Μάρτη καὶ τὴν 1 τοῦ Ὀκτώβρη, γιὰ νὰ ἐπαναλαμβάνουν τὸν ὄρο τῆς συνθήκης⁷.

Ὁ Giulio de Garzoni, σύνδικος καὶ ἐξεταστής τῆς Ἀνατολῆς, πού ἐπεσκέφθη κι' αὐτὸς τὴν Κρήτη τὸ 1584, δέκα χρόνια μετὰ τὸ Φοσκαρίνι, ἀναφέρει στὴν ἐκθέσὶ του⁸: «*ἡ κυρία ἀρρογιὴ τῆς ἐχθρότητάς των προέροεται, ὅπως μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω, ἀπὸ τοὺς Καβαλλιέρους, τοὺς Βενετοὺς δηλαδὴ φεουδάρχες, πού μισοῦν τοὺς Σφακιανούς, γιατί δὲν ἔχουν ἀπ' αὐτοὺς καμιὰ ὠφέλεια καὶ μεταχειρίζονται ὅ,τι μποροῦν γιὰ νὰ τοὺς παριστάνουν στοὺς ρέκτωρες σὰν ἀκόλαστους, κλέφτες καὶ φονιάδες*»⁹. Ἀπὸ τοὺς 500 Σφακιανούς πού ὑποδέχθηκαν τὸν Γκαρτσόνι, οἱ 200 ἦταν Πάτεροι¹⁰. Οἱ Παπαδόπουλοι πού κατοικοῦσαν στὸ Φρούριο τοῦ Ἁγίου Νικήτα (Φραγκοκάστελλο), δὲν παρενρέθησαν στὴν ὑποδοχὴ τοῦ Γκαρτσόνι, γιατί μισοῦσαν τοὺς Πάτερους, καὶ ἀναγκάστηκε νὰ πάει στὴν περιφέρειά τους, γιὰ νὰ τοὺς ἐπισκεφθεῖ κι' αὐτοὺς, «*οἱ ὅποιοι ἐπαρηγορήθησαν διότι, ὄντες ὀλιγώτεροι τῶν ἀντιζήλων των Πάτερων, ἐστεροχωροῦντο περισσότερον καὶ ἐζημιῶντο ἐκ τῆς ἀναρχίας*»¹¹.

⁵) Βλ. Σ. Θεοτόκη, Ἡ Κρήτη τὸ 1570, «Πμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος» 1933, σ. 330 (ὅπου περίληψη ἀπὸ τὴν ἐκθέση τοῦ Καβάλλι).

⁶) Σ. Ξανθοῦδίδη, ὅ.π. σ. 13 καὶ 15.

⁷) Αὐτ. σ. 145.

⁸) Βλ. Ἁγαθ. Ξηροῦχάκη, Ἡ Βενετοκρατούμενη Ἀνατολή, Κρήτη καὶ Ἐπατήσος, Ἀθήναι 1934, σ. 234.

⁹) Βλ. καὶ Σ. Ξανθοῦδίδη, ὅ.π. σ. 146.

¹⁰) «... fui incontrato da cinquecento uomini tutti armati d'archibusi et archi, tra quali vi era la famiglia de Pateri al numero di dugento uomini. Li Papadopuli suoi contrari non si videro per l' inimicizia... » (Ἁγαθ. Ξηροῦχάκη, ὅ.π. σελ. 235).

¹¹) Βλ. Σ. Ξανθοῦδίδη, ὅ.π. σ. 147. Βλ. καὶ Ἀ. Ξηροῦχάκη, ὅ.π. σ. 236 (τὸ κείμενο).

“Ὅλα τὰ ἔγγραφα τῆς Βενετοκρατίας πὸν ἔχω ὕψ’ ὄψη μου, ἀναφέρουν ὅτι οἱ Σφακιανοὶ διαιροῦνταν κυρίως σὲ δυὸ γενιές: τῆ γενιὰ τῶν Πάτερων καὶ τῆ γενιὰ τῶν Παπαδόπουλων. Ὁ Ἰούλιος Γκαρτσόνι στὴν ἔκθεσή του, πὸν ἀναφέρω παραπάνω, γράφει ὅτι οἱ Πάτεροι καὶ οἱ Παπαδόπουλοι ἦσαν ἀπόγονοι δυὸ ἀδελφῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἓνας ἦταν Πατέρας, δηλαδὴ καλόγηρος, καὶ ὁ ἄλλος Παπᾶς, καὶ ὅτι ἀπὸ τὰ ὀνόματα αὐτὰ τῶν γενεαρχῶν πῆραν τὶς ἐπωνυμίες οἱ ἀπόγονοὶ τους¹².

Ἄγνωστο γιὰ ποιὸ λόγο εἶχεν ἀναπτυχθεῖ μεταξὺ τους ἄσπονδο μῖσος ἀπὸ παλαιότερη ἐποχή, μῖσος σχεδὸν ἔμφυτο, ὅπως ἀναφέρει ὁ Μοτσενίγκο¹³. Ἴσως, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, αἰτία τοῦ μίσους αὐτοῦ ἦταν οἱ κλοπές μεταξὺ τους¹⁴. Πολλές φορὲς συμφιλιώνονταν. Μὰ πάλι οἱ Πάτεροι ξανάρχιζαν τὶς ἐπιθέσεις μὲ διάφορες προσβολές καὶ κλοπές, τὶς ὁποῖες ἀνταπέδιδαν οἱ Παπαδόπουλοι, καὶ ἔτσι ζοῦσαν σὲ διαρκεῖς ἔριδες¹⁵.

Τὴν κατάσταση αὐτὴ ἐνίσχυε καὶ ἡ ἔλλειψη ἀπονομῆς δικαιοσύνης στὴν περιφέρεια ἐκείνη, ὅπου, ὅπως ἀναφέρουν καὶ οἱ βενετῶνοι Γενικοὶ Προβλεπτές στὶς ἐκθέσεις τους καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Σφακιανοὶ στὶς ἀναφορές τους, δὲν ὑπῆρχε κανένας δικαστὴς γιὰ νὰ ἐπιβάλλει στοὺς κακοποιοὺς τὶς ποινές πὸν ταίριαζαν στὰ ἐγκλήματά τους. Εἴτε ἀπὸ φόβο, εἴτε ἀπὸ ἄλλες ἀφορμὲς ἀπόφευγαν νὰ ἐγκαθίστανται στὰ Σφακιά οἱ Προβλεπτές πὸν διορίζονταν καὶ ἔστελναν γιὰ ἀντικαταστάτες τους, ὅταν δὲν ἔμεναν ἐντελῶς κενές οἱ θέσεις τους, ἀνθρώπους ἀνίκανους, πὸν πολλές φορὲς δὲν εἶχαν καμμιάν ὑπόληψη.

Ἡ κατάσταση αὐτὴ δὲν ἦταν βέβαια εὐχάριστη στὴ Γαληνότατη Δημοκρατία, γιατί δημιουργοῦσε μιὰ διαρκῆ ἐστία ταραχῶν, πὸν θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει κακὰ, γι’ αὐτὴν, ἀποτελέσματα. Λὲν εἶχε ξεχάσει ἄλλωστε τὴν ἐξέγερση τῶν Σφακιανῶν τοῦ 1319¹⁶, οὔτε τὰ συμβάντα τοῦ

¹²⁾ «... Sono partiti in due prole, l'una detta Patera et l'altra Papadopullo, discesi per quanto dicono da due fratelli, l'uno Patera che vuol dire capo dei monaci et l'altro Papà cioè prete . . . » (Α. Ξηρουχάκη, ὅ.π. σ. 234).

¹³⁾ «... Sono detti Sfacchiotti divisi fra loro in fattioni diverse; le quali però tutte hanno dipendenza di due sole principali, che sono quella de Pateri, et quella de Papadopulli; fralle quali, per invecchiate inimicitie, che con alcun rimedio finhora non si sono potute estinguere, vive un' odio quasi naturale . . . » (Σ. Γ. Σπανάκη, Μνημεῖα τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας, Ἡράκλειον 1940, τόμ. Ι, σ. 9).

¹⁴⁾ «...i rubbauenti stessi, da quali per il più sogliono trar l'origine le lor discordie...» (Σ. Γ. Σπανάκη, ὅ.π. σ. 11).

¹⁵⁾ Βλ. Σ. Γ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τόμ. ΙΙΙ.

¹⁶⁾ Βλ. Σ. Ξανθοῦ διδῆ, ὅ.π. σ. 73.

1367, οὔτε τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1570, ποὺ ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ στὸ Μαρίνο Καβάλλι νὰ πατήσει τὰ Σφακιὰ καὶ νὰ ἐπιφέρει τόσες καὶ τόσες καταστροφές. Γι' αὐτὸ εἶχε συμφέρο νὰ φέρει, μὲ κάθε τρόπο, κάποια ἡσυχία στὴν περιφέρεια ἐκείνη καὶ ἡ προσπάθειά της αὐτὴ δίδει τὴν ἐξήγηση γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον ὄλων τῶν Γενικῶν Προβλεπτῶν. Μὰ ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐπίσημες ἀρχές ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν ἡσυχία αὐτὴ καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους εἶχαν λόγους νὰ μὴν εἰσοῦν τὶς διαρκεῖς ἀναταραχές στὸν τόπο τους, ἐκείνοι ποὺ «ποθοῦσαν τὴν εἰρήνη καὶ θέλαν νὰ ζήσουν ἡσυχὸι στὴν ὑπηρεσία τῆς Γαληνότατης, στὴν ὁποία θέλαν νὰ δείξουν πὼς ἦταν πιστοὶ σ' αὐτή»¹⁷. Κι' αὐτοὶ ἀκριβῶς οἱ «ταπεινότητες δοῦλοι καὶ πιστοὶ θεράποντες» ἀναγκάστηκαν νὰ ὑποβάλουν αἰτήσεις ἐπὶ αἰτήσεων στοὺς Βενετοὺς Γενικοὺς Προβλεπτές, ζητώντας νὰ τοὺς σταλεῖ ἓνας Προβλεπτὴς μὲ ἀνώτατη ἐξουσία, ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ ἐπιβίβει καὶ αὐτὴ τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου.

Τὴν πρώτη τους αἴτηση ὑπόβαλαν στὸν Zuanne Mocenigo κατὰ τὴν πρώτη pronvedaria του. Ὁ Μοτσενίγκο τὴ διαβίβασε μὲ ἔγγραφο του στὶς 18-8-1591 στὸ Gran Consiglio, μὰ δὲν ἐδόθη καμμιὰ ἀπάντηση¹⁸, καὶ γι' αὐτὸ ἀποφασίζουν νὰ ὑποβάλουν στὸν ἴδιο καὶ δεύτερη. Μὰ καὶ αὐτὴ πῆρε, φαίνεται, τὴν τύχη τῆς προηγούμενης. Ἀπελπισμένοι οἱ Σφακιανοὶ ἀναγκάζονται νὰ ὑποβάλουν καὶ τρίτη αἴτηση τὸν ἐπόμενο χρόνο 1594 στὸν Προβλεπτὴ τῶν Χανιῶν Filippo Pasqualigo, ἐπιμένοντας στὸ διορισμὸ Προβλεπτῆ, γιὰ νὰ «ἐλευθερώσει ἀπὸ μεγάλη σκλαβιά καὶ ἀναστατώσεις καὶ αὐτοὺς καὶ τὸν τόπο»¹⁹. Ὁ Πασκουαλίγκο διαβίβασε καὶ αὐτὸς τὴν ἀναφορὰ τῶν Σφακιανῶν στὸ Eccellentissimo Collegio, κάνοντας καὶ τὴ σχετικὴ σύσταση²⁰. Μὰ κι' αὐτὴ πῆρε τὴν τύχη τῶν προηγούμενων, ὡς φαίνεται, ἀφοῦ ἡ κατάσταση ἐξακολούθησε νὰ παραμένει ἀμετάβλητη, ὅπως μπορεῖ νὰ συμπεράνει κανεὶς ἀπὸ ἀναφορὰ τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ Beneto Moro τοῦ 1602. Γιατὶ κι' αὐτὸς ἀναφέρει: «οἱ Σφακιανοὶ ζοῦν διαιρεμένοι σὲ δύο φατρίες, ἀντίθετες μεταξύ τους, χωρισμένες πολλὰς φορὰς μὲ αἷμα, τὴ φατρία τῶν Πάτερων καὶ τὴ φατρία τῶν Παπαδόπουλων. Καὶ γιὰ νὰ μπεῖ τέρμα στὴν κατάσταση αὐτὴ, δὲν

¹⁷) Βλ. παρακάτω σελ. 437.

¹⁸) «... Mi risolsi di rappresentare il tutto alla S(ereni)tà V(ostra) con mie lettere di X Agosto 1591.... ma però non ne hebbi mai risposta alcuna...» (V.A.S. Relazioni I,XXIX: Relaz. di Zuanne Mocenigo, 1593).

¹⁹) Βλ. παρακάτω σ. 441.

²⁰) «... ho perciò al mio giunger in questa Città presentata quella Scrittura nell' eccellentissimo Collegio; affine che dalla prudentia di quei Signori eccellentissimi sia deliberato quello che le parerà convenire...» (Σ. Γ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τόμ. III).

ὑπάρχει ἄλλος τρόπος παρὰ τὸ διοριστεῖ γιὰ τὸ τοὺς διοικήσει ἄνθρωπος ντυμένος μὲ πορφύρα, ποὺ τὸ ἔχει ἐξουσία καὶ δύναμη τὸ προστατεύσει τοὺς καλοὺς καὶ τὸ χάλιναγωγεῖ τοὺς κακοὺς»²¹.

Φαίνεται πὸς ἡ Γαληνότητα κάμφθηκε ἐπὶ τέλους ἀπὸ τὶς ἐπικλήσεις αὐτῆς καὶ ἱκανοποίησε, μερικὰ ἔστω, τὴν ἐπιθυμία τῶν Σφακιανῶν. Τοῦλάχιστον ἀπὸ τότε, ἡ στάση τῶν Σφακιανῶν μεταβλήθηκε. Ὁ Γενικὸς Προβλεπτῆς Pietro Bondumier ἀναφέρει στὴν ἔκθεσή του τὸ 1619: «Οἱ Παπαδόπουλοι, δόξα τὸ ἔχει ὁ Θεός, εἶναι πειθαρχικότατοι ὑπὸ τὴ διοίκησή μου»²². Βέβαιο εἶναι πάντως ὅτι τὸ 1639 ἀναφέρεται Προβλεπτῆς τῶν Σφακιῶν, διορισμένος ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῶν 10 τοῦ Χάντακα²³.

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Οἱ δυὸ ἀναφορὲς τῶν Σφακιανῶν ποὺ δημοσιεῖω παρακάτω εἶναι παρμένες ἀπὸ τὸ Veneto Archivio di Stato (V.A.S.). Ἡ πρώτη παρατίθεται στὴ δεύτερη ἔκθεση τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτῆ Ζουαννε Μοσενίγο, ποὺ υποβλήθηκε τὸ 1593 στὴ Σύγκλητο τῆς Βενετίας. «Δὲ θεώρησα, γράφει, ἄσκοπο τὸ τὴν παραθέσω αὐτοῦσια γιὰ τὸ καταλάβει καλύτερα τὴν κατάσταση ἢ Γαληνότητα»²⁴.

Ἡ δεύτερη παρατίθεται στὴν ἔκθεση τοῦ Προβλεπτῆ τῶν Χανιῶν Filippo Pasqualigo, ποὺ υποβλήθηκε στὴ Σύγκλητο τὸ ἐπόμενο ἔτος 1594²⁵. Ἐνῶ στὴν πρώτη ἀναφορὰ δὲν παρατίθενται τὰ ὀνόματα ἐκείνων ποὺ τὴν ὑπόγραψαν, ὁ Πασκουαλίγκο, γιὰ τὸ προσδώσει ἴσως μεγαλύτερο κύρος στὴ δεύτερη, τὰ ἀναγράφει ἕνα πρὸς ἕνα.

Τὰ πρωτότυπα τῶν αἰτήσεων αὐτῶν ἦσαν συνταγμένα στὰ ἑλληνικὰ καὶ μεταφράστηκαν ἔπειτα στὴν ἐπίσημη βενετσάνικη διάλεκτο, «in franco», ὅπως ἀναφέρεται στὴ δεύτερη ἀναφορὰ. Θὰ εἶχαν συνταχθεῖ στὸ μειξοβάρβαρο καὶ μειξοσόλοικο ἑλληνικὸ ἰδίωμα, ποὺ ἐπικρατοῦσε τότε στὴν Κρήτη καὶ ἀπαντᾶται καὶ σὲ ἄλλα δημόσια ἑλληνικὰ ἔγγραφα τῆς ἴδιας ἐποχῆς²⁶. Κι' ἔτσι, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἡ ἀρχικὴ κακὴ σύνταξί τῶν ἐγγράφων καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡ κακὴ τους μετάφραση στὴν ὄχι λιγότερο μειξοσόλοικη βενετσάνικη διάλεκτο δυσκολεύουν τὴν κατανόηση τῶν ἐγγράφων. Γι' αὐτὸ θεώρησα σκόπιμο τὸ παραθέσω

²¹) Βλ. Σ. Γ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τόμ. IV (ἀνέκδοτος).

²²) V.A.S., Relazioni LXXIX: Relaz. di Pietro Bondumier, 1619.

²³) V.A.S., Relazioni LXXX: Relaz. di Isero Civran, 1639.

²⁴) V.A.S., Relazioni LXXIX: Relaz. di Zuanne Mocenigo, 1593.

²⁵) Σ. Γ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τόμ. III.

²⁶) Βλ. Σ. Ξανθοῦ δίδη, Κρητικὰ Συμβόλαια ἐκ τῆς Ἑνετοκρατίας, «Χριστιανικὴ Κρήτη» Α' (1912), σ. 1-288.

κάτω ἀπὸ τὸ βενετσάνικο κείμενο καὶ μετάφρασή του στὰ ἑλληνικά, γιὰ νὰ διευκολύνω κυρίως ἐκείνους ποὺ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ μελετήσουν τὰ πρωτότυπα.

TA KEIMENA *

SCRITTURA PRESENTATA A DI 4 GIUGNO 1593 ALLA CANEA ALL' ILL(USTRISSIMO S(IGNO)R ZUANNIE MOCENIGO PROV(VEDITO)R GEN(ERA)LE NEL REGNO DI CANDIA, DA DIVERSI SFACCHIOTTI DELLE PROLI PATERA, ET PAPADOPULLA.

Già che l'Ecc(ellen)za V(ostra) Ill(ustrissi)ma ha per sua benignità interposto l'auttorità sua nella riconciliatione sequita tra noi Pateri, et Papadopulli humilissimi suoi serv(ito)ri et per sua gratia ancora ci ha dato intentione di haver la proteltione nostra, mentre, osservando la pace giurata nelle sue mani, si mostreremo, come dovemo, obedienti servi, et sudditi al nostro S(erenissi)mo Principe et natural S(igno)re dando nelle mani degl' Ecc(ellentissi)mi s(igno)ri C(e)n(er)ali, che per tempo saranno in questo Regno li mal fattori, et in absentia loro agl'altri Ill(ustrissi)mi et cl(arissi)mi Rappresentanti di S(ua) S(e)reni)tà prendemo ardire di riverent(emen)te comparer a piedi suoi, et supplicarla, che con la sua prudenza vada consideran-

ΕΓΓΡΑΦΟ ΠΟΥ ΕΠΗΔΟΘΗΚΕ ΣΤΙΣ 4 ΙΟΥΝΙΟΥ 1593 ΣΤΑ ΧΑΝΙΑ ΣΤΟΝ ΕΚΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟ ΙΩΑΝΝΗ ΜΟΤΣΕΝΙΓΚΟ, ΓΕΝΙΚΟ ΠΡΟΒΛΕΠΤΗ ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ, ΑΠΟ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΣΦΑΚΙΑΝΟΥΣ ΤΩΝ ΓΕΝΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΚΑΙ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΩΝ.

Μιά ποὺ ἡ ἐκλαμπρότατη Ἐξοχότητά Σας εὐδόκησε νὰ μεσολαβήσῃ μετὰ τὸ κῆρος Της γιὰ τὴ συμφιλίωση ποὺ ἔγινε μεταξύ μας, τῶν ταπεινότατων δοῦλων Της Πάτερων καὶ Παπαδόπουλων, καὶ ἀκόμη μᾶς ἐξεδήλωσε τὴν πρόθεσή Της ν' ἀναλάβῃ τὴν προστασία μας, τώρα ποὺ, διατηρώντας τὴν εἰρήνη ποὺ ὀρκιστήκαμε στὰ ἴδια Της τὰ χέρια, θ' ἀποδειχτοῦμε, ὅπως ὀφείλομε, πιστοὶ δοῦλοι καὶ ὑπῆκοοι τοῦ Γαληνότατου Ἀρχοντῆ μας καὶ φυσικοῦ Κυρίου μας, παραδίδοντας τοὺς κακοποιοὺς στοὺς ἐξοχότατους κυρίους στρατηγούς ποὺ θὰ βρῶσονται σ' αὐτὸ τὸ Βασίλειο κατὰ τὴ σύλληψή τους, ἢ, ἂν ἀπουσιάζουν ἐκεῖνοι, στοὺς ἄλλους ἐξοχότατους καὶ ἐκλαμπρότατους ἀντιπροσώπους τοῦ Γαληνότατου Ἀρχοντῆ μας, παίρνομε τὸ θάρρος νὰ παρουσιαστοῦμε με σεβασμὸ προστὰ στὰ πόδια Της καὶ νὰ Τὴν παρακαλέσομε, ὅπως μετὰ τὴ

* Διατήρησα τὴν ὀρθογραφία καὶ τὴ στίξη τοῦ πρωτότυπου.

do, se mentre siamo comandati da Prov(vedito)ri di così poca autorità, et che alle volte sono anco di poca stima, essendo così lontani dalla Città, et in siti così forti, potemo noi immediate presentar li rei nelle forze della giustizia; poiche innanzi che venga ordine dall' Ill(ustrissi)mo Reggimento di Candia, hanno comodità di salvarsi, et passare le prime furie, non essendovi chi li perseguiti, ne giudice che si curi, o possi haverli nelle mani, stanno nelle case loro, et si mettono con gl'altri malfattori, et banditi, et si fanno così forti, che difficilmente noi poi, che desideramo la pace, et la quiete, et di spender le proprie vite in servizio di questa S(erenissi)ma Rep(ublica), nonche di mostrarsi fedeli, li potemo ritenere. Di maniera che quando la giudicasse, che fusse di servizio publico, come saria in effetto, essendovi pochi, se ben habbiamo tutti fama di esser inobedienti, che vogliano star in contumacia della giustizia, con humil supp(licatio)ne ricerchiamo, che ci sia procurato un Prov(vedito)re da S(ua) S(ereni)tà con autorità suprema sopra di noi, che stia alla Sfachia, ovvero a Franco-castelo; affincbe subito possi dar quelle pene alli tristi, che li delitti

φρόνησὴ Τῆς σκεφθεῖ καὶ μελετήσῃ, εἰάν, μιὰ πὸν διοικοῦμαστε ἀπὸ Προβλεπτῆς μὲ τόσο περιορισμένη ἐξουσία, πὸν πολλὰς φορὰς δὲν ἔχουν καὶ πολλὴν ἐκτίμησιν, ἐπειδὴ βρίζονται τόσο μακρὰ ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ σὲ τόπους τόσο ὄχθρους, μποροῦμε νὰ παραδίδομε τοὺς ἐνόχους ἀμέσως στὴν ἐξουσία τῆς Δικαιοσύνης· ἀροῦ, ὅτι πῦν νὰ ἔρθῃ ἡ διαταγὴ ἀπὸ τὴν ἐκλαμπρότατη Λοίζηση τοῦ Χάντακα, ἔχουν τὴν εὐχέρεια νὰ σιωποῦν καὶ νὰ περᾶσουν τὴν πρότη κατακραυγὴ, καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει κανένας πὸν νὰ τοὺς καταδιώξῃ, οὔτε δικαστῆς πὸν νὰ φροντίσῃ γι' αὐτό, ἢ νὰ μπορέσῃ νὰ τοὺς συλλάβῃ, παραμένουν στὰ σπίτια τους καὶ ἐνώνονται μὲ τοὺς ἄλλους κακοποιούς καὶ ληστὲς καὶ γίνονται τόσο δυνατοί, ὥστε ἔπειτα ἡμεῖς, πὸν ποθοῦμε τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἡσυχίαν καὶ θέλομε νὰ περᾶσομε τὴ ζωὴ μας στὴν ὑπηρεσίαν τῆς Γαληνότητος αὐτῆς Δημοκρατίας καὶ ἀκόμη νὰ δειχτοῦμε πιστοὶ σ' αὐτὴ, δύσκολα μποροῦμε νὰ τοὺς περιορίσομε· ὥστε, εἰάν ἡ Ἐξοχότητά Σας νομίζει, πὸς θὰ ἐξυπηρετηθεῖ τὸ κοινὸ καλὸ, ὅπως πραγματικὰ θὰ ἐξυπηρετηθεῖ, ἐπειδὴ, ἐκεῖνοι πὸν θὰ θέλουν νὰ φρυγοδικοῦν — ἂν καὶ ἔχομε τὴ φήμη πὸς εἴμαστε ὅλοι ἀπειθεῖς — θὰ εἶναι λίγοι, ἰκετεύομε ταπεινὰ νὰ μᾶς διορίσῃ ἡ Γαληνότητη ἓνα Προβλεπτῆ, μὲ ἐξουσία ὑπέροχτη πᾶνω σὲ ὅλους μας, πὸν νὰ μένει στὰ Σφακιά ἢ στὸ Φραγκοκάστελλο, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ ἀμέσως στοὺς κακοποιούς τὶς ποινὲς ἐκεῖνες πὸν ἀρομοῦσιν στὰ ἐγκλήματα τους.

loro ricercassero: perche si come sa V(ostra) S(ignori)a Ill(ustris-si)ma S(ua) S(ereni)tà potrà essere certa di haver più obediènza da noi, et per tema della vita, et della robba, sopra le quali sarà fatta immediate l'essecutione, se le mostreremo più obediènti noi, che altri sudditi. Et si come buona parte di noi Papadopulli, cioè quelli delli Casali Pathianò²⁷, et Gogna²⁸, per esser in questo Terr(ito)rio della Canea, siamo sottoposti al Prov(vedito)r della Sfacchia; così non saria se non bene quando S(ua) S(ereni)tà restasse servita di mandar questo Prov(vedito)r di sottoponer anco alla sua giurisdittione il resto di noi Papadopulli, che habitamo nelli Casali Capsodassi²⁹, Scalotti, Agalè³⁰, Rodachino, Finichia, et Seglia Terr(ito)rio di Rethimo³¹; perche confinando con la Sfacchia potremo facilmente esser suffragati nelle occorrenze nostre dalla giustitia, et esser anco puniti, quando falleremo; et a questo modo essendovi chi faccia ragione a chi la ricercherà, et

Γιατί, ἄν, ὅπως ἀντιλαμβάνεται ἡ ἐκλαμπρότατη Ἐξοχότητά Σας, ὁ Γαληνότατος Ἄρχοντάς μας μπορέσει νά ᾖαι βέβαιος ὅτι θά ᾗχει περισσότερη ὑπακοή ἀπό μᾶς, γιατί φοβόμαστε τόσο γιά τή ζωή μας ὅσο καί γιά τήν περιουσία μας, πού πάνω σ' αὐτά θά γίνεται ἀμέσως ἡ ἐκτέλεση, τότε θά ἀποδειχτοῦμε πύο πειθαρχικοί ἀπό ἄλλους ὑπηκόους. Καί ἐπειδή ἀρκετοί ἀπό μᾶς τοῦς Παπαδόπουλους, τῶν χωριῶν δηλαδή Παθιανῶ καί Γωνιά, ὑπαγόμαστε στόν Προβλεπτή τῶν Σφακιῶν, βέβαια καλό θά ᾗτανε, στήν περίπτωση πού ἡ Γαληνότατη θά εὐκολόνονταν νά στείλει αὐτόν τῶν Προβλεπτή, νά ὑπαγάγει στή δικαιοδοσία του καί τοῦς ὑπόλοιπους ἀπό μᾶς Παπαδόπουλους, πού κατοικοῦμε στά χωριά Καυροδάσο, Σκαλωτή, Ἀγαλέ, Ροδάκινο, Φοινικιά καί Σελιά τῆς περιφέρειας τοῦ Ρεθύμνου. Γιατί, ἀποκτώντας τά ἴδια σύνορα μέ τά Σφακιά εὐκόλα θά μπορούμε νά ἐξυπηροετούμαστε ἀπό τή δικαιοσύνη σέ κάθε ἀνάγκη πού θά μᾶς λάχει καί ἀκόμη νά τιμωροῦμαστε, ὅταν θά σφάλουμε. Κι ᾗτσι, ὅταν ὑπάρχει κάποιος πού θά δώσει τὸ δίκιο σ' ὅποιο

²⁷⁾ Πρόκειται γιά τὸ χωριὸ Πατσιανό, πού, μαζί μέ τὸ χωριὸ Καυροδάσο, ὑπαγότανε στήν περιφέρεια τοῦ Φραγκοκάστελλου (Σ. Ξανθοσίδιδη, Ἡ Ἐνετοκρατία κλπ., σ. 142).

²⁸⁾ Τὸ χωριὸ Ἄση Γωνιά. Ἡ ἐπωνομασία Ἄση δόθηκε ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

²⁹⁾ Ἀναφέρεται καί οἰκογενειακὸ ἐπώνυμο Καψοδάσος (Hir. Noiret, Documents Inédits, Paris 1892).

³⁰⁾ Τὸ σημερινὸ χωριὸ Ἀργουλές, ὅπως δείχνει καί ἡ σειρά τῶν ὀνομάτων.

³¹⁾ Τά τρία χωριά, Καψοδάσος, Σκαλωτή καί Ἀργουλές ὑπήχθησαν στά Σφακιά ἀπὸ τὸ 1866 (Γ. Παπαδοπετράκη, Ἱστορία τῶν Σφακιῶν, Ἀθήναι 1888, σ. 34).

sarà offeso, non procurerà di farsela da se. Il che habbiamo voluto riverentemente dire a V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma affinche ella possi esser sicura del desiderio, che havemo di viver con quella pace, et con più fondamento di doverla osservare, che mai habbiamo fatto al presente, così per inclination naturale nelli buoni, come in tutti per la tema della giustitia, che V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissi)ma esercita verso tutti, et alla sua buona gratia humilm(en)le si race(omandia)mo.

COPIA DALLA PRESENTATA ALL' ILL(USTRISSIMO) S(IGNOR) FILIPPO PASQUALIGO PROV(VEDITO)R DELLA CANEA SOTTO DI 27 OTTOBRE 1594, PER GL' INFRANOMINATI SFACCHIOTTI, TRADOTTA DA GRECO IN FRANCO COME STA ET GIACE.

Ill(ustrissi)mo et Ecc(ellentissi)mo S(ignor) Filippo Pasqualigo Meritiss(im)o Prov(vedito)r della Canea, et suo distretto:

Vedendo noi poveri Capitanei, et resto di populo, che habitano in questo luoco della Sfachia, amorevoli, et fidei Ser(vito)ri di V(ostra) S(ignoria) Ecc(ellentissi)ma qualmente il tempo passa,

τὸ ζητήσῃ, ὅταν προσβληθεῖ, κανεῖς δὲν θὰ ἀποπειραθεῖ νὰ αὐτοδικήσῃ.

Ἀπὸ τὴν θελήσαμε νὰ ἀναφέρωμε ἐνλαβῶς στὴν Ἐξοχότητά Σας, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ βεβαιωθεῖ γιὰ τὸν πόθο μας νὰ ζήσωμε μ' αὐτὴ τὴν εὐεργίᾳ καὶ νὰ τὴ διατηρήσωμε, πρῶγμα ποὺ δὲν ἔχομε κάνει ποτὲ ὡς τώρα, ὅπως πρέπει, μὲ πῶς γερά θεμέλια, τόσο ἀπὸ φυσικὴ κλίση γιὰ τὸ καλὸ ὅσο καὶ ἀπὸ φόβο, σὲ κάθε περίπτωσι, μπροστὰ στὴ Δικαιοσύνη, ποὺ ἡ Ἐξοχότητά Σας ἀπονέμει σὲ ὅλους· καὶ ἐμπιστευόμαστε τοὺς ἑαυτοὺς μας ταπεινὰ στὴν ἐνμένειά Της.

ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ ΤΗΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ ΠΟΥ ΕΠΙΔΟΘΗΚΕ ΣΤΟΝ ΕΚΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟ κ. ΦΙΛΙΠΠΟ ΠΑΣΚΟΥΑΛΙΓΚΟ, ΠΡΟΒΛΕΠΤΗ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ, ΥΠΟ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ 27 ΤΟΥ ΟΚΤΩΒΡΗ 1594 ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΝΑΦΕΡΟΜΕΝΟΥΣ ΠΑΡΑΚΑΤΩ ΣΦΑΚΙΑΝΟΥΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗΣ ΑΠΟ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΤΑ ΦΡΑΓΚΙΚΑ.

Ἐκλαμπρότατε καὶ ἐξοχότατε κ. Φίλιππε Πασκουαλίγκο, ἀξιότατε Προβλεπτὴ τῶν Χανίων καὶ τῆς περιφέρειάς των.

Βλέποντας ἐμεῖς οἱ φτωχοὶ καπεταναῖοι καὶ ὁ ὑπόλοιπος λαός, ποὺ κατοικοῦν στὸν τόπον αὐτὸ τῶν Σφακιῶν, ἀφοσιωμένοι καὶ πιστοὶ θεράποντες τῆς Ἐξοχότητάς Σας, πῶς ὁ καιρὸς περνᾷ καὶ μαζὶ μ' αὐ-

et la speranza, che ci ha promesso l'Eccellentissimo s(igno)r Proveditor General Mocenigo in due supplicationi, che presentassimo a sua S(ignoria) Eccellentissima nel tempo del suo generalato³², per quiete di questo luoco, et delli buoni servitori di S. Marco, et per istirpation degl'huomeni malfattori, con le quali supplicationi dimandavamo, et pregavamo sua S(ignoria) Eccellentissima di esser contenta d'acceptare la nostra dimanda, et far appresso il Ser(enissimo) nostro Principe, che vi venga qui, per nostro giudice³³ Nobile da Venetia, che habbia auctorità di tuor³⁴ per ciò che questi molti, et infiniti mali, che giornalmente fanno, procedono dall' impotenza delli Nobili giudici, che qui ci manda l' Ill(ustrissima) S(ignoria) N(ost)ra³⁵; li quali non ha-

τὸν ἢ ἐλίδα πὸν μᾶς ἔδωσεν ὁ ἐξοχότατος κύριος Γενικὸς Προβλεπτικὸς Μοισενίγκο, ὅστερα ἀπὸ δυὸ αἰτήσεις, πὸν ὑποβάλαμε στήν Ἐκλαμπρότητα Του, τὸν καιρὸ πὸν ὑπηροετοῦσε σὰν Γενικὸς Προβλεπτικὸς, ζητώντας τὴν ἡσυχία τοῦ τόπου τούτου καὶ τῶν καλῶν ὑπηκόων τοῦ Ἁγίου Μάρκου καὶ τὸ ξερορίζωμα τῶν κακοποιῶν, μὲ τις ὅποιες αἰτήσεις ζητούσαμε καὶ παρακαλούσαμε τὴν Ἐξοχότητά Του νὰ εὐαρεστηθεῖ νὰ δεχθεῖ τὴν παράκλησή μας καὶ νὰ μεσιτέψει στὸ Γαληνότατο Ἄρχοντά μας, γιὰ νὰ μᾶς στείλει ἐδῶ, σὰν Ἄρχοντα δικαστὴ (Judex), ἕναν εὐγενῆ ἀπὸ τὴ Βενετία, πὸν νὰ ἔχει ἐξουσία νὰ λάβει μέτρα σχετικὰ μ' αὐτό, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονται αὐτὰ τὰ πολλὰ καὶ ἀτέλειωτα κακά, πὸν καθημερινὰ κάνουν ἐξ αἰτίας τῆς ἀδυναμίας τῶν εὐγενῶν δικαστῶν, πὸν μᾶς στέλνει ἐδῶ ἡ ἐκλαμπρότατη Ἀθηνεΐα μας (Signoria) γιὰτὶ οἱ δικαστὲς αὐτοί, μὴ ἔχοντας ἐξουσία πάνω στὴ ζωὴ τῶν

³²) Ἡ δευτέρα ἀπὸ τίς ἀναφορὲς αὐτὲς εἶναι ἐκείνη πὸν δημοσιεύεται παραπάνω. Γιὰ τὴν πρώτη βλ. παραπάνω σ. 434.

³³) Δὲν ἔννοεῖ ἐδῶ ἀπλὸ δικαστὴ, ἀλλὰ Προβλεπτὴ μὲ εἰδικὴ δικαστικὴ δικαιοδοσία, ἀρχὴ δηλαδὴ ἀνάλογη μὲ τὴν ἀρχὴ τῶν Judices πὸν ἀντὶ καστελλάνων στέλλονταν στὶς ἐπαρχίες Ἀμαρίου καὶ Κάτω Σοβρίτου (Ἁγ. Βασιλείου) πρβλ. Σ. Ξανθοῦ δίδη, Ἡ Ἑνετοκρατία κλπ. σ. 13 ὑποσ. 1.

³⁴) Σπάνιο ρῆμα ἀπὸ τὸ λατιν. tuor—tueri μὲ τὴν ἔννοια: ἐπιβλέπω, φροντίζω.

³⁵) Ἡ Signoria, τὸ Συμβούλιο δηλαδὴ πὸν ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὸ ρέκτορα καὶ δυὸ συμβούλους (πβλ. Σ. Ξανθοῦ δίδη, ὅ.π. σ. 12), διόριζε τὸν Προβλεπτικὸ τῶν Σφακιῶν, πὸν ἐδῶ ὀνομάζεται Judex. Ἀκριβέστερα ἡ δικαιοδοσία του καθορίζεται στὴν ἔκθεσι τοῦ Ἰωάν. Μοισενίγκο τοῦ 1589: «ἐκλέγεται ἀνὰ διετίαν μεταξὺ τῶν εὐγενῶν ἀποίκων τῶν κατοικοῦντων εἰς Χανία. Οὗτος ἔχει μεγαλυτέραν ἐξουσίαν ἐκείνης τὴν ὅποιαν ἔχουν οἱ καστελλάνοι τῶν καστελλίων τοῦ Βασιλείου, δυνάμενος νὰ καταδικάζῃ μέχρι 18 μηνῶν εἰς τὰ κάτεργα, εἰς δὲ τὰ ἀστικά νὰ κρίνῃ ἀνεξαργίτως ποσοῦ» (Σ. Γ. Σπανάκη, Μνημεῖα κλπ. τόμ.

vendo auctorità nella vita dell'huomo, per li errori suoi, le danno il castigo in danari, la qual cosa vedendo li malfattori, come con li danari medicano le sue male operationi, continuano da anno in anno in peggio: Di modo, che in poco tempo, se non si farà questo rimedio, ha da dishabitar totalmente questo luoco che restino li tristi, et che li buoni si istirpano, che sono servitori di San Marco, et Marangoni, calafati, et Maestri, che fanno il legname, et pegole, e quali sono stati sempre pronti nelli servitij delli Arsenali del Ser(enissimo) Principe nostro, con grandissimo vantaggio di danari. Al presente di nuovo habbiamo voluto noi poveri suoi servitori, con questa nostra supplicatione buttarsi sotto i piedi di V(ostra) S(ignoria) Ecc(ellentissima) con li giuocochi in terra; pregandola esser contenta di far, che questa nostra dimanda sia intesa presso il Ser(enissimo) N(ostro) Principe; mettendo sopra ciò V(ostra) S(ignoria) Ill(ustrissima) diligenza, et l'auctorità sua per noi suoi fidelissimi servitori, per ciò, che facendosi questo pare, che V(ostra) S(ignoria) Ecc(ellentissima) libera da gran schiavitù, et fastidij noi, et il suo luoco, che ne ha molto bisogno di esso per ogni sua occasione, et a V(ostra) S(ignoria) Ecc(ellen-

ἀνθρώπων γὰρ τὰ πταίσματά τους, τοὺς ἐπιβάλλον χρηματικὴ ποινὴ καὶ ἔτσι οἱ κακοποιοί, βλέποντας πὸς μὲ τὰ χρήματα μποροῦν νὰ ξεπληρώσουν τίς κακὰς πράξεις των, ἐξακολουθοῦν ἀπὸ χρόνο σὲ χρόνο νὰ κάνουν χειρότερα, ἔτσι πού, ἂν δὲν γίνει αὐτὴ ἡ θεραπεία, ἔχει νὰ ἐρημονθεῖ σὲ λίγο καιρὸ ὁλότελα ὁ τόπος αὐτός, γιὰ νὰ μείνουν οἱ κακοὶ καὶ νὰ ξεριζωθοῦν οἱ καλοί, πού εἶναι σὴν ὑπηρεσίᾳ τοῦ Ἁγίου Μάρκου, μαραγκοί, καλαφάτες καὶ μαστόροι, ἐργάτες τοῦ ξύλου καὶ τῆς ρετσίνας, πού πάντοτε προθύμα ὑπηρετήσαν στὰ ναυπηγεῖα τοῦ Γαληνότατου Ἄρχοντά μας, πρὸς μεγάλη χρηματικὴ ὀφέλειά του,

τώρα πάλι ἐμεῖς, οἱ ταπεινοὶ θεράποντές Του, μ' αὐτὴ μας τὴν αἴτησι θελήσαμε νὰ πέσομε στὰ πόδια τῆς Ἐξοχότητάς Σας μὲ τὰ γόνατα σὴν γῆ, παρακαλώντας Τὴν νὰ εὐαρεστηθεῖ καὶ νὰ ἐνεργήσει ἡ αἴτησί μας αὐτὴ νὰ εἰσακουστεῖ ἀπὸ τὸ Γαληνότατο Ἄρχοντά μας· καὶ νὰ προσθέσει πάνω σ' αὐτὸ ἡ Ἐκλαμπρότητά Σας τὴν ἐπιμέλεια καὶ τὸ κῆρος Τῆς γιὰ μᾶς τοὺς πιστότατους δούλους Τῆς, κι' ἔτσι πού, κάνοντας αὐτὸ ἡ Ἐκλαμπρότητά Σας, νὰ ἀποδειχθεῖ πὸς ἐλευθερώνει ἀπὸ μεγάλη σκλαβιὰ καὶ ἀναστατώσεις τόσοσιν ἡμᾶς ὅσο καὶ τὸν τόπο, πού ἔχει

I, σ. 8-9). Αὐτὸ πού ζητοῦν τώρα μὲ τὴν ἀναφορὰ οἱ Σφακιανοὶ εἶναι: α' ὁ Προβλεπτὴς τους νὰ εἶναι εὐγενὴς βενετὸς ἀπὸ τὴ Βενετία, καὶ β' ἡ ἐνίσχυσι τῆς ἐξουσίας του.

lissima affectionatissimam(en)te si offerimo, baciandole le mani.

Fu scritta alla Canea adli 22 ottobre 1594.

Io Paulo Scordilli scrivo, per nome del Cap(ita)n Calergi lignò⁹⁶ qualm(en)te afferma⁹⁷ ut s(upr)a⁹⁸.

Io Paulo Scordili affermo ut s(upr)a.

Io Papà Capudoca lignò Nod(ar)o affermo ut s(upr)a.

Io sud(ell)o Papà sottoscrivo per D(om)in)o Piero lignò, et afferma ut s(upr)a.

Io Gier(omi)m)o Scordilli sottoscrivo per nome del cap(ita)n Stratigò mio padre qual afferma ut s(upr)a.

Io Papà Nicolò Scordilli affermo ut s(upr)a.

Io Manusso lignò Alfieri del cap(ita)n Calergi hò sottoscritto.

μεγάλη ανάγκη ἀπ' αὐτὸ γιὰ κάθε περίπτωση· καὶ διατελοῦμε ἐξαιρετικὰ ἀφοσιωμένοι στὴν Ἐκλαμπρότητά Σας, φιλώντας Σας τὰ χέρια.

Γράφτηκε στὰ Χανιά στίς 22 τοῦ Ὀχτώβρη 1594.

Ἐγὼ Παῦλος Σκορδίλης γράφω στὸ ὄνομα τοῦ καπετὰν Καλέργη καὶ μαρκάρω (:) ἔτσι ποὺ βεβαιώνει ὡς ἀνωτέρω.

Ἐγὼ Παῦλος Σκορδίλης βεβαιώνω ὡς ἀνωτέρω.

Ἐγὼ Παπὰ Καπαδόκας μαρκάρω, νοτάρως, καὶ βεβαιώνω ὡς ἀνωτέρω.

Ἐγὼ ὁ ὡς ἄνω Παπὰς ὑπογράφω γιὰ τὸν κ.δρ. Πιέρο καὶ βεβαιώνει ὡς ἀνωτέρω.

Ἐγὼ Γερόννμος Σκορδίλης ὑπογράφω στὸ ὄνομα τοῦ καπετὰν Στρατηγοῦ, πατέρα μου, ποὺ βεβαιώνει ὡς ἀνωτέρω.

Ἐγὼ Παπὰ Νικολὸς Σκορδίλης βεβαιώνω ὡς ἀνωτέρω.

Ἐγὼ Μανουῖσος μαρκάρω, σημαιοφόρος τοῦ καπετὰν Καλέργη ὑπόγραφα.

⁹⁶⁾ Τὸ ἀπόγραφο ἀναγράφει καὶ ἐδῶ καὶ παρακάτω τὴ λέξη lignò. Ἐὰν πρόκειται περὶ τύπου τοῦ βενετ. ρήματος lignār (linear) = μαρκάρω μὲ σπάγγο εὐθείης γραμμῆς, θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγηθεῖ: μαρκάρω. Τὸ ρῆμα δὲν θὰ ἦταν ἀταίριαστο στὴ γλῶσσα ναυπηγῶν καὶ τέτοιο ἦταν ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς Σφακιανούς. Δὲν θεωρῶ πιθανὸν ὅτι πρόκειται γιὰ λάθος τοῦ ἀντιγραφῆ ἀντὶ lignò (= ὑπογράφω), ἐπειδὴ ἀναφέρεται στὸ κείμενο τέσσερις φορές. Ἐξεζηγητος εἶναι ἐπίσης ὁ τονισμὸς ποὺ δίνει τύπο τρίτου ἐνικῆ προσώπου τοῦ passato remoto, ἀπαράδεκτον ἐδῶ.

⁹⁷⁾ Ἡ λέξη affermare (ἀφερμάρω) ἐπεκράτησε καὶ στὴν ὀρολογία κρητικῶν συμβολαίων· πρβλ. στὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου («Χριστιανική Κρήτη» Α', σ. 242: «Ἐγὼ Γερμανὸς ἱερομόναχος ἀφερμάρω τὰ κάτωθεν»). Στὰ ἴδια συμβόλαια ἀπαντᾶται καὶ κοφερμάρω.

⁹⁸⁾ Ἡ λατινικὴ ἔκφραση ut supra ἐξακολουθεῖ ἀκόμη: αἱ σήμερα νὰ

Io Papà Janni Scordilli affermo ut s(ubr)a.
Io Panfilo Scordilli cap(itan)o stratigio ho sottoscritto.
Io Papà Ja(n)ni ho sottoscritto per nome di D(ominio) (?) Giorgi Vacichi, et afferma ut s(ubr)a.
Io Polo Polopulo Cap(itan)o affermo ut s(ubr)a.
Io Giorgi Scordili Nod(ar)o dell' Imperial auctorità³⁹ ho sottoscritto.
Io Stratti Scordilli sottoscrivero.
Io Cost(anti)n Scordilli sottoscrivero.
Io Papà Cost(anti)n Eulogine affermo.
Io Papà Cost(anti)n scrivo per nome del cap(ita)n Giorgio Cazzaneva, et afferma ut s(ubr)a.

Ἐγὼ Παπὰ Γιάννης Σκορδίλης βεβαιῶνω ὡς ἄνωτέρω.
Ἐγὼ Πάμφιλος Σκορδίλης καπετὰν στρατηγὸς ὑπόγραφα.
Ἐγὼ Παπὰ Γιάννης ὑπόγραφα στὸ ὄνομα τοῦ κύριου Γιώργου Βασιλάκη καὶ βεβαιώνει ὡς ἄνωτέρω.
Ἐγὼ Πόλος Πολόπουλος καπετάνιος βεβαιῶνω ὡς ἄνωτέρω.
Ἐγὼ Γιώργος Σκορδίλης, νοτάρος τῆς αυτοκρατορικῆς ἐξουσίας ὑπόγραφα.
Ἐγὼ Στρατῆς Σκορδίλης ὑπογράφω.
Ἐγὼ Κωνσταντῖνος Σκορδίλης ὑπογράφω.
Ἐγὼ Παπὰ Κωνσταντῖνος Εὐλόγιος βεβαιῶνω.
Ἐγὼ Παπὰ Κωνσταντῖνος γράφω στὸ ὄνομα τοῦ καπετὰν Γιώργου Κατσαρέβα καὶ βεβαιώνει ὡς ἄνωτέρω.

χρησιμοποιεῖται σὲ δικαστικά ἔγγραφα στὴ Γαλλία (βλ. Petit Larousse illustré : allocutions).

³⁹⁾ Γιὰ τὴν καταγωγή τῶν Σκορδιλῶν ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς ἀρχοντόπουλους βλ. Σ. Ξανθοῦδίδης, Τὸ δίπλωμα (προβελέγιον) τῶν Σκορδιλῶν Κρήτης, ΕΕΚΣ, Β', σ. 300. Στὰ συμβόλαια τοῦ Ἀρετίου («Χριστ. Κρήτη» Λ') εἶναι συνηθέστατη ἡ ἔκφραση : «νοτᾶρος τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας», δηλαδὴ δημόσιος συμβολαιογράφος καὶ : «νοτᾶρος τῆς ἀποστολικῆς καὶ βασιλικῆς ἐξουσίας», ἢ «νοτᾶρος πομπλικός». Σὲ συμβόλαια τοῦ 1447 (Β. Ψιλᾶκη, Ἱστορία τῆς Κρήτης, Χανιά 1909, τόμ. Β', παράρτημα, σ. 98) ἀναφέρεται : «νοτᾶρος ἱμπεριάλεις», δηλαδὴ αυτοκρατορικὸς ἢ τῆς αυτοκρατορικῆς ἐξουσίας. Ἡ ἔκφραση αὐτὴ εἶναι ὑπόλειμμα τῆς βυζαντινῆς Ἀυτοκρατορίας, ποὺ διατηρήθηκε στὰ Σφακιά καὶ στὴν περίοδο τῆς βενετσάνικης κατοχῆς: «Ὅντοι (οἱ Σφακιανοὶ) θεωροῦν ἑαυτοὺς εὐγενεῖς τῆς Βυζαντινῆς Ἀυτοκρατορίας, διότι ὁ αυτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε παραχωρήσει εἰς αὐτοὺς προνόμια τὰ ὅποια διατηροῦν ἀκόμη καὶ σήμερον» (βλ. Ἐκθεση τοῦ Φ. Πασκουαλίγκο, 1594 στὸ : Σ. Γ. Σπανᾶκη, Μνημεῖα κλπ. τόμ. III).

Io Micheletto Papadopulo sottoscrivo, et affermo ut s(upra).

Io cap(ita)n Ianni Patero Gazzulli sottoscrivo per nome mio et per nome del cap(ita)n Vardi mio m(issie)r⁴⁰ et affermo ut s(upra).

Io lionin Stratigò scrivo per nome di Micali papadopulo ditto Vrexì figl(i)o di Nicola samaritti, il quale per nome suo, et per nome delli altri della sua prole supplica, et afferma quanto nella presente supplica appar.

Io leonin soprad(ett)o scrivo per nome di Nicola Papadopulo d(ill)o alivecri⁴¹ Alfier, il quale supplica per nome suo, et per li altri della sua prole quanto di sopra si contien.

Il⁴² scrive per nome di Giorgilà Papadopulo Papagliò Giorgilà, et con gran instantia supplica quanto nella presente supplicatione si contien.

Et perchè non sa niun di loro scriver ha scritto io essendo così pregato da loro.

*Ἐγὼ Μιχελῆτος Παπαδόπουλος ὑπογράφω καὶ βεβαιῶνω ὡς ἄνω-
τέρω.*

*Ἐγὼ καπετὰν Γιάννης Πάτερος Κατσούλης ὑπογράφω στὸ ὄνομά
μου καὶ στὸ ὄνομα τοῦ καπετὰν Βαροδῆ, τοῦ πεθεροῦ μου (;), καὶ βε-
βαιῶνω ὡς ἄνωτέρω.*

*Ἐγὼ Λιονῆς (Λεωνίδας) Στρατηγὸς γράφω στὸ ὄνομα τοῦ Μιχά-
λη Παπαδόπουλου, τοῦ ἐπιλεγόμενου Βρέξη, γιου τοῦ Νικόλαου Σα-
μαριῆ, πού, στὸ ὄνομά του καὶ στὸ ὄνομα τῶν ἄλλων τῆς γενιᾶς του,
αἰτεῖται καὶ βεβαιώνει, ὅσα ἀναφέρονται στὴν αἴτηση τοῦτη.*

*Ἐγὼ ὁ ὡς ἄνω Λιονῆς γράφω στὸ ὄνομα τοῦ Νικολάου Παπαδό-
πουλου, τοῦ ἐπιλεγόμενου Ἀλιβεζοῦ Σημαιοφόρου, πὸν αἰτεῖται στὸ
ὄνομά του καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους τῆς οἰκογένειάς του, ὅσα ἀναφέρονται
παραπάνω.*

*Ἔτσι γράφει στὸ ὄνομα τοῦ Γιωργιλᾶ Παπαδόπουλου ὁ Παπαλιὸς
Γιωργιλᾶς καὶ παρακαλεῖ θεομὰ γιὰ ὅσα περιέχονται στὴν παροῦσα
αἴτηση.*

*Καὶ ἐπειδὴ κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς δὲν ξέρει γραφῆ ἔγραψα ἐγὼ παρα-
κληθεὶς ἀπ' αὐτοὺς.*

⁴⁰⁾ Ὑποθέτω πὼς πρόκειται γιὰ τὴ λέξη *missier*, τίτλο πὸν χρησιμο-
ποιοῦνταν γιὰ τὸν πατέρα, τὸν πεθερὸ ἢ τὸν ἄνωτερο σὲ στρατιωτικὴ ἱεραρχία.

⁴¹⁾ Πρόκειται γιὰ παρωνύμιο; πρβλ. τὸ παραπάνω; ditto *vrexì*.

⁴²⁾ Ὑποθέτω ὅτι τὸ *it* εἶναι τὸ λατινικὸν *ita* (= ἔτσι).